

Summary
Z.M.Onyshkiv

„Pre-School – Junior School” Educational Complex: Ways of Ensuring Continuity

The article dwells upon the possibilities for continuity between preschool education and junior level classes in the integrated framework of „preschool educational establishments–junior school”.

The author singles out the following peculiarities of providing the continuity between the two levels of education: making the adjustment process of pupils to the school life easier, the formation of positive attitude of children toward school, the formation of the experience of creative work in a group, the functioning of multiage after school groups, the change of junior school pupil status, the use of common classrooms, the cooperation of educators and teachers with parents, and the use of various forms of methodical work.

Key words: *the continuity, integrated framework of „preschool educational establishments – junior school”.*

Дата надходження статті:

„29” серпня 2011 р.

УДК 378.83.3

Л.І.ОРЄХОВА,

кандидат педагогічних наук, доцент
(м.Одеса)

Традиції та новаторство педагогічної системи В.Сухомлинського у професійній підготовці педагогів

У статті доведено, що провідною ланкою системи освіти та виховання є професійна підготовка педагогічних кадрів на рівні кращих вітчизняних і світових надбань. Розширення функцій учителя в сучасному суспільстві, його ролі та призначення, ускладнення освітніх завдань, змісту та технологій підготовки педагогів, зумовлюють підвищення вимог до особистості вчителя. Тільки на основі синтезу сучасних досягнень педагогічної теорії і практики, переосмислення досвіду минулого, зокрема, педагогічної спадщини В.О.Сухомлинського, можна створити провідні засади нової концепції педагогічної освіти.

Ключові слова: *професійна підготовка, особистість учителя, педагогічна система, творча спадщина.*

Постановка проблеми в загальному вигляді... Провідною ланкою системи освіти та виховання є професійна підготовка педагогічних кадрів на рівні кращих вітчизняних і світових надбань. Розширення функцій учителя в сучасному суспільстві, його ролі та призначення, ускладнення освітніх завдань, змісту та технологій підготовки педагогів, зумовлюють підвищення вимог до особистості вчителя. Сучасна суспільна педагогічна думка дійшла висновку, що вчитель, зорієнтований своєю працею у майбутнє, – це справжня особистість, головними рисами якої є духовність, майстерність, здоров'я. Тільки на основі синтезу сучасних досягнень педагогічної теорії і практики, переосмислення досвіду минулого, можна створити провідні засади нової концепції педагогічної діяльності й педагогічної освіти.

Багато сучасних учених зосередило свою увагу на педагогічній скарбниці вітчизняної та зарубіжної наукової думки, саме там шукаючи відповіді на актуальні питання сучасності, зокрема на порозі XIX–XX століть, коли вітчизняна педагогічна теорія і практика набула надзвичайного злету, глибини та масштабності. Тому метою нашого дослідження є виявлення плідних і конструктивних ідей навчання і виховання майбутнього вчителя XX століття з огляду на реалії сьогодення, що можуть бути використаними з метою відтворення цілісності, єдності, духовності соціокультурного простору, в якому живе, виховується і творить сучасний учитель. Дослідники аналізують персоналії з нових позицій та потреб педагогічної науки, переосмислюють їхню творчість, інтерпретують авторські ідеї відповідно до актуальних питань сучасності. Історики педагогіки розглядають педагогічні персоналії системно, в сукупності особистісних, історичних, загальносоціальних та внутрішньонаукових зв'язків.

Особливе місце серед досліджень педагогічних персоналій посідають праці, присвячені вивченню окремих складових педагогічної системи Василя Сухомлинського, вона є постійним об'єктом уваги науковців не тільки в Україні, а й за кордоном.

Аналіз досліджень і публікацій... Загальнотеоретичні положення, визначення особливостей функціонування та структури педагогічних систем вивчали Г.Александров, К.Баханов, В.Беспалько, Н.Кузьміна, Л.Новикова та ін. Аналізу складових педагогічної системи В.Сухомлинського, виділенню етапів їх становлення й розвитку присвятили свої праці М.Богуславський, Б.Кваша, В.Кузь, М.Мухін, В.Риндак, А.Розенберг, О.Сухомлинська.

Особистість В.Сухомлинського, окремі аспекти його педагогічної спадщини стали предметом вивчення науковців як в Україні (М.Антонець, І.Бех, А.Богущ, Л.Бондар, І.Зязюн, В.Кузь, О.Савченко, О.Сараєва, М.Сметанський, О.Сухомлинська та ін.), так і поза її межами (А.Борисовський, Б.Кваша, М.Мухін, В.Риндак, С.Соловейчик та ін.). Історіографічний аналіз наукового доробку В.Сухомлинського в контексті вивчення проблеми педагогічних персоналій в історико-педагогічній науці зробив Н.Гупан, а порівняльний аналіз систем В.Сухомлинського та А.Макаренка в англійськомовних дослідженнях здійснила Н.Дічек. Сучасні сухомлинці продовжують зосереджувати увагу на вивченні досвіду В.Сухомлинського у розв'язанні проблем, пов'язаних із навчанням, вихованням, управлінням в умовах сьогодення. З'являються й активно поширюються нові підходи до досліджень сухомлиністики в контексті всесвітнього та європейського освітнього середовища.

Формулювання цілей статті... Педагогічна спадщина В.Сухомлинського викликає потребу в переосмисленні, систематизації, застосуванні та обґрунтуванні можливості творчого використання виявлених продуктивних ідей минулого у сучасній вищій педагогічній освіті, що і виступає метою нашого дослідження.

Виклад основного матеріалу... Дослідження практики початкової школи щодо особливостей використання педагогічних ідей В.О. Сухомлинського дають можливість ствердити актуальність та відповідність сучасній початковій школі поглядів В.О. Сухомлинського. Педагогічна концепція видатного українського вченого базується на антропологічних та культурологічних уявленнях і власному педагогічному досвіді. Його педагогічна система являє собою сукупність складових педагогічного процесу: навчання, виховання, управління, сім'я, навколишнє середовище, відображає засоби, методи, форми та прийоми досягнення поставленої мети. Вона відзначається цілісністю і завдяки діяльнісному підходу набуває практичного характеру. Педагогічна система В.Сухомлинського включала в себе, за його власним баченням, „всю багатогранність, сукупність методів і прийомів виховного впливу особи педагога на колектив і особу вихованця з метою виховання всебічно, гармонійно розвиненої особистості. Педагогічна система, за Сухомлинським, – це втілення положень і узагальнень педагогічної теорії в конкретних стосунках педагога з вихованцями, в повсякденному їх спілкуванні в найрізноманітніших сферах духовного життя, активної діяльності”[3].

Аналіз робіт і публікацій ученого засвідчив, що життя, творчість, науково-педагогічна діяльність В.Сухомлинського – це цілісна, науково-виважена, обґрунтована педагогічна система, що була вибудована автором на основі розв'язання навчально-виховних проблем упродовж 50-70-х рр. ХХ ст. Становлення ідей В.Сухомлинського відбувалось у зіткненні протиріч різних поглядів на проблеми освіти та виховання школярів. Пріоритетне для нього виховання дитини на засадах загальнолюдських цінностей: добра, совісті, чесності, співчуття сприймалося як аполітизм і послугувало підґрунтям для несправедливих звинувачень. У педагогічній спадщині В.О. Сухомлинського сучасна шкільна практика знаходить відповідь на питання, пов'язані зі залученням учнів до естетики оточуючого середовища. Цей напрямок у системі початкової освіти молодших школярів набуває важливого предметного, суспільного та художнього середовища, що пов'язано з розвитком їх умінь усвідомлено сприймати і визначати не лише прагматичні, але й духовно-ціннісні прояви природи, предметів побуту, міжособистісних стосунків, явищ художнього слова й життя.

На думку В.О. Сухомлинського, свідомість формується як активна форма встановлення духовно-практичного зв'язку з навколишньою дійсністю. Саме тому одним із пріоритетних напрямів сучасної системи екологічної освіти є організація діяльності учнів за законами природи. Школа радості – це школа, в якій основні види діяльності пов'язані з почуттям збереження і охорони навколишнього середовища. Саме тому зміст і характер комунікативної, пізнавальної, трудової і творчої діяльності учнів початкової школи повинні мати екологічну забарвленість, бути підпорядковані законам, що дозволяють примножувати прекрасне у сфері природи, збереження природних об'єктів.

Методи виховання, за В.О. Сухомлинським, можна поділити на дві групи: методи, які забезпечують первинне сприймання знань і вмінь учнями та методи осмислення, розвитку, поглиблення знань. До першої групи В. Сухомлинський відніс розповідь, пояснення, лекцію, опис, тлумачення понять, інструктаж, бесіду, самостійне читання книг з метою первинного сприймання знань; демонстрацію, ілюстрацію; трудовий процес, умінь; самостійне спостереження, екскурсію, практичну і лабораторну роботи в процес самостійного оволодіння знаннями; показ фізичних вправ. До другої групи він відніс вправи, пояснення факторів і явищ природи праці, суспільного життя; дискусії, творчі письмові роботи, виготовлення навчальних посібників і приладів, графічні роботи, лабораторні роботи, експеримент, керування машинами, механізмами, апаратами, застосування знань і вмінь; тривала трудова діяльність, що поєднує мету практичної діяльності і

мету вдосконалення вмінь із поглиблення знань. Велика увага в педагогічній спадщині вченого відводиться якостям особистості учителя. Насамперед педагог вимагав від учителя глибокого знання і розуміння закономірностей всебічного виховання дітей. Намагання визначити оптимальні підходи, які б дозволили розв'язати наявну суперечність між соціально-педагогічними запитами до особистісних професійних якостей сучасного вчителя та його діяльності і реальним станом, пов'язаним із спроможністю фахівця вирішувати сучасні завдання виховання, призвели до потреби по-новому оцінити вагомість творчих ідей, які містяться у педагогічній спадщині В. Сухомлинського. Він дійшов висновку про виключну роль саме особистісних якостей вчителя, його духовно-морального стрижня в досягненні результативності педагогічного впливу на особистість вихованця.

Свою педагогічну систему В.Сухомлинський реалізував у керованій ним школі. Впродовж 1948-1970 рр. тут були втілені його погляди на управління школою, навчання і виховання дітей, вироблені з урахуванням актуальних на той час наукових надбань вітчизняного й зарубіжного педагогічного досвіду. В.Сухомлинський найбільш повно розкрив складові своєї педагогічної системи в таких працях, як: „Павлиська середня школа” (1969) і „Виховання всебічно розвиненої особистості” (1969). Але особливу цінність становить його стаття „Моя педагогічна система” (частина неопублікованої книги „Педагогічна культура”), що була видана лише 1988 року, в якій В.Сухомлинський уперше вводить поняття „педагогічна система” стосовно своєї діяльності та в цьому контексті розкриває організацію навчально-виховного процесу в Павлиській середній школі. Розуміння автором педагогічної системи ґрунтувалось на думці, що кожен педагог-майстер у процесі роботи має виробляти власну педагогічну систему, що є актуальним і на сучасному етапі.

Ефективність системи, за В.Сухомлинським, залежить від органічного поєднання впливу особи педагога з самовихованням учнів. Її основу складають: індивідуальний підхід до дитини, духовне багатство вчителя, педагогічна культура, такт учителя. Педагогічна система В.Сухомлинського включає: складові (педагогічну концепцію, педагогічну систему, авторську школу); суб'єкти (вчитель, учень, родина); мету (формування всебічно розвиненої особистості); принципи (гуманізму, унікальності дитини, природовідповідності, культуровідповідності, опори на позитивне в дитині, створення ситуації успіху, одухотворення знання, радості пізнання, створення „інтелектуального фону” школи, формування культури почуттів); напрями виховання всебічно розвиненої особистості (розумове, моральне, громадянське, трудове, фізичне, естетичне, патріотичне, ідейно-політичне виховання); форми і засоби навчання (розвивальне навчання, інтелектуальний та емоційний фон школи, створення радості пізнання, школа мислення, школа радості, уроки в зелених класах, уроки розвитку мовлення, „Книга природи”, дві програми навчання: обов'язкова і розширена тощо); засади внутрішкільного управління (організація та планування науково-методичного забезпечення діяльності школи, створення специфічної матеріально-технічної бази школи, системний і гуманістичний стиль керівництва школою, організація самоосвіти й самовиховання школярів, організація спільної діяльності педагогів, батьків, дітей у досягненні колективних і індивідуальних цілей, підвищення педагогічної кваліфікації).

Характерною особливістю педагогічної системи В.Сухомлинського, що відрізняє її від інших, які діяли в той час, є включення сім'ї та навколишнього середовища до педагогічного процесу Павлиської середньої школи. Учений стверджував, що саме сім'я, як носій самобутньої національної культури, має брати повноцінну участь у навчально-виховному процесі загальноосвітньої школи.

У багатогранній спадщині вченого одне з чільних місць посідає розгляд актуальних проблем культури мови. Учитель-словесник за фахом, знавець багатьох мов – української, російської, німецької, французької, болгарської, чеської, польської, словацької, учений-педагог за покликанням, поет і літератор за вдачею, В. О. Сухомлинський, природно, не міг стояти осторонь від актуальних проблем лінгвістики. Та не тільки цим зумовлювався постійний і глибокий його інтерес до мови. Василь Олександрович бачив у мові могутній фактор становлення всебічно розвиненої особистості, дійовий засіб духовного зростання нашого суспільства. З розвитком мови, оволодінням нею він нерозривно пов'язував розвиток розуму, формування найтонших рис духовного обличчя людини. „Мовна культура, – за словами В. О. Сухомлинського, – це живодайний корінь культури розумової, усього розумового виховання, високої, справжньої інтелектуальності. Завдяки мові людині стають доступні найрізноманітніші джерела, що живлять емоційну, інтелектуальну й вольову сферу її духовного життя. У мові відбивається ідейна спрямованість духовного життя людини, слово містить у собі невичерпні можливості для впливу на її світоглядну сферу” [7]. Як бачимо, у становлення культури мови Василь Олександрович Сухомлинський вкладав широкий зміст і не зводив його лише до вузько практичної мети живого спілкування. Такий підхід до трактування ролі культури слова у житті людини впливає з

широти функцій самої мови. Величезну суспільну роль мови важко переоцінити. „Адже із думки і слова, – пише вчений, – почалося становлення людини; мисль, втілена в слово, підняла нас над природою, над усіма речами й явищами, над епохами й століттями. Слово ввібрало в себе найтонші порухи наших почуттів; у ньому закарбувалася душа, звичаї, традиції, радості й болі народу – всі його духовні цінності, творені століттями” [7].

Учитель повинен зробити рідне слово основою духовного світу дитини. Адже рідна мова – одна-єдина на все життя, тому треба знати, берегти, збагачувати її. У своєму записнику В.Сухомлинський занотовує: „Дві рідні мови – це так само безглуздо, якби ми намагалися уявити, що одну дитину народили дві матері. У дитини є одна мати. Рідна. До смерті. До останнього подиху”. Цими словами видатний педагог висловив своє педагогічне кредо. Виховання чутливості до слова та його відтінків він вважав однією з передумов гармонійного розвитку особистості. Вмінню вибирати із скарбниці мови якраз ті слова, які необхідні, щоб знайти шлях до єдиного, не схожого на інші, людського серця, учений надавав особливо великого значення. Саме на це повинно бути спрямоване вивчення мови в школі. По-справжньому опанує мову той, хто орієнтується на мовний взірєць – живе народне слово, твори письменників-класиків, словники. Ознайомлення із взірцевими висловами народу, майстрів художнього слова дуже впливає на мовний розвиток людини. Ось чому так любовно й ретельно вибирав В. О. Сухомлинський із словесного моря чудові мовні квітки – найвлучніші слова і вирази. В. О. Сухомлинським був складений прекрасний навчальний посібник з культури мови – „Скарбниця рідної мови”.

Методична спадщина В.Сухомлинського досить багатогранна і глибока: він торкається проблем формування мовної культури як учнів, так і вчителів-словесників, конкретних методичних питань щодо різних мовленнєвих рівнів. Уся педагогічна діяльність ученого спрямовувалася на те, щоб „життєдайне джерело – багатство рідної мови – було відкрите для дітей з перших кроків їхнього життя” 1. У багатьох його працях („Слово рідної мови”, „Джерело невмирущої криниці”, „Рідне слово”, „Слово про слово”, „На трьох китах”) знаходимо відповіді на актуальні питання: як навчити дитину сприймати, розуміти слово і вдало використовувати його в усному й писемному мовленні. Хто серцем відчуває слово й може передати найтонші відтінки людської думки і переживання, той піднімається на сходинку високої людської культури. І навпаки, низька мовна культура збіднює духовний світ людини. Із живої думки і слова „почалося становлення людини: мисль, втілена в слово, підняла нас над природою, над усіма речами і явищами, над епохами і століттями. Слово ввібрало в себе найтонші порухи наших почуттів; в ньому закарбувалася душа, звичаї, традиції, радості і болі народу – всі його духовні цінності, творені століттями” [7]. Сухомлинський радить вести дітей до невичерпного й вічно нового джерела знань – у природу: в сад, у ліс, на берег річки, в поле. Звертати увагу на найтонші відтінки кольорів, звуків, рухів. Розкрити дітям людську працю як творчість. Усе це має відображатися у слові.

У Павлівській школі присвячувалися спеціальні уроки таким словам, як зоря, вечір, степ, поле, річка, дзюрчить, мерехтить, гримить... В.Сухомлинський вимагав від учнів копіткої роботи над словом, його значенням та емоційним забарвленням. Він наголошував на тому, що чутливість до змісту і краси мови „виробляється тоді, коли людина розуміє і відчуває гру слова: його внутрішнє змістове багатство, емоційне забарвлення” [2]. Діти повторювали за вчителем, створюючи живий словесний образ. Насолоджуючись красою побаченого, намагалися висловитися так, щоб зазвучала мелодія слова. У такі хвилини душу дитини проймає поетичне натхнення. Діти шукають і знаходять слова для висловлення своїх почуттів, думок, переживань. Зворушити дитяче серце – означає відкрити ще одне життєдайне джерело думки. „Сила цього джерела в тому, – казав Сухомлинський, – що слово відбиває не тільки предмет, явище, дає їм означення в людській мові, а й втілює глибоко особисті сприймання, почуття, переживання” [7].

У дитинстві кожна людина – поет. Але вчитель слушно зауважував, що було б наївним думати, ніби поетичне натхнення приходить як чудесний дар. Душу пробуджує почуття прекрасного. Якщо це почуття не виховувати, учень залишиться байдужим до краси природи і слова. Поетична творчість – найвищий ступінь мовної культури, яка виражає сутність людської культури. Педагог переконував, що поетична творчість доступна кожному і не є привілеєм особливо обдарованих, що вона – таке саме закономірне явище, як малювання, адже малюють усі, через це проходить кожна дитина. „Та поетична творчість стає звичайним явищем у духовному житті дітей лише тоді, коли вихователь відкриває перед дітьми красу навколишнього світу й красу слова. Як любов до музики не можна виховати без музики, так і любов до поетичної творчості не можна виховати без творчості” [7]. Особливу увагу вчитель звертав на виразність, правильність мови. Юнаки й дівчата люблять висловлювати свої думки в бесідах із друзями і, висловлюючись, немовби прислухаються до кожного слова, зважують його повноту, змістовність, виразність. У цьому віці зростає інтерес до краси слова, посилюється емоційна насиченість мови.

Подорожі до джерел живого слова тривають і в підлітковому віці та в роки юності. Твориться скарбниця рідної мови, а одночасно проходить активний процес розумового, морального й естетичного виховання. Адже слово не тільки розгортає понятійну систему, а й впливає на діяльність емоційної сфери мозку. „Я не уявляю викладання мови, – переконував В.Сухомлинський, – без походів і екскурсій по рідному краю, без споглядання картин природи, без вияву почуттів у словах. На березі річки, в полі, біля нічного багаття, в курені під тихий шум осіннього дощу я вчу дітей висловлювати думку про те, що їх оточує. Радію, що моя любов до слова передається дітям, захоплює їхні думки й почуття. Вони відчують красу, аромат, найтонші відтінки слова, творять свої оповідання-мініатюри про природу, складають вірші. Чутливість до краси слова – це величезна сила, що облагороджує духовний світ дитини. У цій чутливості одне з джерел людської культури” [7].

Великого значення надавав він учнівським творам, бо „складання творів – це загальнопедагогічна проблема, від розв’язання якої залежить розумовий розвиток дітей, багатство їхнього духовного життя” [7]. У Павлиші з перших днів перебування в школі дітей учили думати про те, що вони бачать, і говорити про те, що вони думають. Спостерігаючи явища природи, діти складали твори з натури. Творчість словом – це складний процес, який активізує розумову й психічну діяльність дитини, „це ні з чим не зрівнянний духовний стан, у дитини радісно б’ється серце, вона відчуває приплив енергії, переживає гордість творця” [2]. Учений доводить, що складати твори-мініатюри діти можуть навіть у період дошкільної підготовки, бо сприйняття довкілля в них досить гостре й активне. Саме дитяче мислення схильне до творчості. Треба вести учнів на берег річки, ставу, разом з ними спостерігати, як сідає сонце за горизонт, відсвічуються різними барвами вода, поле, луки; допомогти дитині знайти потрібне слово для висловлення думки, побудови фрази. Довершувало систему учнівської творчості вироблення індивідуального стилю. Цьому сприяють по-перше, добре усвідомлений словник; по-друге, сформоване чуття слова, здатність повністю відтворити мовну ситуацію; по-третє, усвідомлення того, що ту саму думку можна висловити по-різному. Творчості необхідно вчити – це стійке переконання видатного педагога на основі багатого вчительського досвіду.

Особливе місце Василь Сухомлинський відводив збагаченню словникового запасу учнів. Для „Школи радості” він склав список слів рідної мови, що їх діти повинні запам’ятати. Скарбниця рідної мови починалася з найпростіших малюнків до слів мати, батько, бабуся, дідусь, сестра, брат, ліс, ставок, дуб, луг, берег. Оволодіння рідною мовою визначає багатство, широту інтелектуальних та естетичних поглядів особистості, а тому вчений вимагав, щоб учителі всіх предметів збагачували активний, словниковий запас дітей, вчили їх думати, користуватися внутрішнім мовленням, правильно передавати свої думки усно й на письмі. Сухомлинський вважав, що зацікавлення учнів рідною мовою сховане насамперед у самій мові. Слід тільки посправжньому розкрити її красу.

Педагог рішуче не погоджувався з думкою, ніби мова належить до „сухих” навчальних предметів. „Засушують” її бездарні вчителі своїми примітивними уроками, байдужістю до рідного слова і дітей. У таких горе-вчителів рівень грамотності й мовної культури їхніх учнів, як правило, низький; учні зневажливо ставляться до рідної мови, не знають жодного вченого-мовознавця, жодного вірша про рідну мову. У зв’язку з цим заслуговує на увагу позиція вченого щодо особистості вчителя рідної мови. „Викладати цей предмет повинні найздібніші й найталановитіші. Бо це не просто передача знань, практичних умінь, навичок. Це передусім виховання. Викладання мови – це майстерність творення людської душі, бо воно є найтоншим, найніжнішим диткненням до серця людини. Викладання мови – людинознавство, бо в слові поєднуються думки, почуття, ставлення людей до всього навколишнього світу”.

Оволодіння культурою слова є неодмінною передумовою успішного навчання і розумового розвитку дитини. Слово й думка нерозривно пов’язані. Коли учень учиться висловлювати думку, він обов’язково вдосконалює і мислення. Вираження думки словом дає змогу заглиблюватись у суть пізнаваного. Уміння володіти словом, почуття краси слова потрібні кожній людині. Той, хто серцем відчуває красу слова, вміє словом передати найтонші відтінки людських думок і переживань, підніметься на високу сходинку справжньої людської культури. І навпаки, низька культура мови збіднює духовний світ людини. „Убогість слова – це убогість думки, а убогість думки веде до моральної, інтелектуальної, емоційної, естетичної „товстошкірості” [3], – писав В.О.Сухомлинський. Видатний педагог, звичайно, був далекий від прямолінійного висновку: багата мова – багатий духовний світ, розвинуте почуття краси слова – висока моральна культура. Вчений добре розумів, що мовна культура бере участь у формуванні світогляду тільки в гармонійній єдності з культурою моральних почуттів, відносин, вчинків. Разом з тим він нагадує, що слово само по собі теж впливає на становлення і розвиток розуму, і якщо ми говоримо: людина

– істота обдарована, то маємо на увазі здатність активно пізнавати світ, брати активну участь у житті суспільства, а це неможливо без високорозвиненої мовної культури.

В. О. Сухомлинський учив знаходити слово точне, вагоме, емоційне. „Кожне слово має своє значення, – нагадає Василь Олександрович, – невміння вибрати потрібне слово – це те саме, що замість гостро заструганого олівця на уроці малювання користуватися цвяхом” [4]. Мова, слово здатні найглибше проникати до найпотаємніших куточків людської душі. „Слово – найтонше доторкання до серця, – воно може стати і ніжною запашною квіткою, і живою водою, що повертає віру в добро, і гострим ножем, і розжареним залізом, і брудом. Мудре і добре слово дає радість, нерозумне і зле, необдумане і нетактовне – приносить біду. Словом можна вбити й оживити, поранити йвилікувати, посіяти тривогу й безнадію і одухотворити, розсіяти сумнів і засмутити, викликати посмішку і сльози, породити віру в людину і заронити невіру, надихнути на працю і скувати силу душі... Зле, невдале, нетактовне, просто кажучи, нерозумне слово може образити, приголомшити людину, [5]. Тож і користуватися мовою треба вміло. По-справжньому оволодіє мовою той, хто постійно прагне до цього. І роль самовиховання тут незаперечна. Самовиховання дисциплінує думку, спонукає запам'ятовувати й складати самостійно довершені мовні зразки, відкидати недоречні вислови. Мовне самовиховання обов'язково приведе до словника, до книги – наймогутнішого фактора мовного самовдосконалення! У школі, у сім'ї, у житті кожної людини повинен бути культ книги, – невтомно повторював видатний педагог, бо бачив у начитаності головну (підйому піднесення культури мови).

Василь Сухомлинський обґрунтував теоретичні основи своєї системи, вибудував концепцію і реалізував її у практичній діяльності, визначив суб'єкти (учитель, учень, родина), мету (формування всебічно розвиненої особистості), складові всебічно розвиненої особистості (розумове, моральне, громадянське, трудове, фізичне, естетичне, патріотичне, ідейно-політичне виховання), що спиралися на гуманістичні основи (окультурення потреб дитини; формування культури бажань, культури почуттів; створення для дитини „радість буття”; формування почуття власної гідності; створення атмосфери успіху; перевага позитивних стимулів і реакцій на поведінку дитини над негативними; взаємодія школи, сім'ї, громадськості тощо). Осереддям, сутністю педагогічної системи Сухомлинського стали гуманізм, ставлення до дитини як до унікальної особистості, природовідповідність, культуровідповідність, опора на позитивне в дитині, створення ситуації успіху, одухотворення знання, формування радості пізнання, створення „інтелектуального фону школи” тощо.

У педагогічній системі В.Сухомлинського через різні форми організації навчання та виховання дітей було реалізовано принцип культуровідповідності, який спирався на педагогічні народні традиції та природовідповідності як складової особистісно орієнтованого та розвивального навчання, які включали: „інтелектуальний фон школи”, „створення радості пізнання”, „емоційний фон”, школу під голубим небом, школу радості, уроки в зелених класах, уроки мислення, уроки розвитку мовлення; „вузлики знань” (проблемні запитання), „Книгу природи”, дві програми навчання (обов'язкова і розширена) тощо. Теоретичні положення також реалізувались у спільній, творчій роботі колективу школи і сім'ї (єдині вимоги школи і сім'ї; педагогічна просвіта батьків; цінності сім'ї; народнопедагогічна основа; підготовка дітей до школи) через специфічну систему управління (організація і планування науково-методичного забезпечення відповідно до умов роботи сільської школи, створення специфічної матеріально-технічної бази школи, системний і гуманістичний стиль керівництва школою, організація самоосвіти й самовиховання школярів, організація спільної діяльності педагогів, батьків, дітей у досягненні колективних та індивідуальних цілей, підвищення педагогічної кваліфікації вчителів).

На основі аналізу думок, поглядів, досвіду видатного педагога Василя Сухомлинського з визначеної проблеми доцільно виділити ряд спільних професійних ознак та педагогічних вимог до творчої професії вчителя, а саме: всебічна широка освіта та спеціальна педагогічна, психологічна і методична, теоретична і практична підготовка; глибоке знання теорії та володіння мистецтвом навчання і виховання; створення у педагогічному процесі духу творчого пошуку з елементами наукового дослідження; здібність і готовність до самостійного, постійного розширення свого наукового і педагогічного кругозору шляхом самоосвіти, самовдосконалення, професійного самопізнання і самовиховання; органічне поєднання професійних якостей учителя і вихователя. Учитель для учнів не лише носій знань, який професійно володіє професійними якостями вчителя-предметника, але одночасно і вихователь; вчитель – носій найвищих ідеалів людяності, добра, справедливості й гуманізму. Особистість педагога творить особистість вихованця, що і досі залишається актуальним.

Розглядаючи педагогічні умови, що впливають на творче зростання вчителя В.Сухомлинський був упевнений, що педагогічна творчість може успішно розвиватися лише на основі відкритої любові до дітей та до педагогічної справи. Аналізуючи дискусійну точку зору

учителів щодо того, що має бути першим: розуміння і любов до дітей чи високий професіоналізм. В. Сухомлинський у статті „Як любити дітей” висловлює однозначну думку: „...треба залишити школу і здобути іншу спеціальність. Або ж виховати в собі любов до дитини – третього не дано”. Тільки любов вихователя може вплинути на духовний світ дитини, „педагог без любові до дитини – це все одно, що співець без голосу, музикант без слуху, живописець без відчуття кольору” [4, с.292].

Учений-педагог глибоко розумів, що за творчим характером педагогічна праця неможлива без елемента дослідження і насамперед творчого. На думку В. Сухомлинського, „стає майстром педагогічної праці звичайно той хто відчув себе дослідником”. Спостерігаючи, вивчаючи, аналізуючи факти, вчитель творить педагогічне явище. Саме в цьому і „полягає найважливіший елемент творчого дослідження-передбачення” [1, с.471]. Це є важливою умовою творчого ставлення вчителя до роботи. Вчитель стає шукачем і дослідником, тим же вченим, але в своїй особливій лабораторії всебічно вивчаючи учнів, невпинно творить педагогічний процес. Надаючи особливої уваги творчому характеру педагогічної діяльності, суттєвої ролі педагогічної науки у справі навчання та виховання В. Сухомлинський постійно піклувався про рівень підготовки учителів у відповідних навчальних закладах.

Звернення до педагогічної спадщини В.Сухомлинського, розгляд його педагогічної системи, наявність наукових шкіл та їх активна діяльність як наукова, так і просвітницька, свідчать про плідність і перспективність цього напрямку досліджень не лише в структурі історико-педагогічної науки, а й значущість для розв'язання актуальних проблем сучасної освітньої та виховної практики. *Перспективу дослідження* вбачаємо у вивченні та використанні педагогічної спадщини інших педагогів цього періоду.

Список використаних джерел та літератури:

1. Любар О. О. Історія української школи і педагогіки : навч. посіб. / О. О. Любар, М. Г. Стельмахович, Д. Т. Федоренко. – К. : Т-во „Знання”, 2003. – 450 с.
2. Медвідь Л. А. Історія національної освіти і педагогічної думки в Україні : навч. посіб. / Л. А. Медвідь. – К. : Вікар, 2003. – 335 с.
3. Бойко А. М. Персоналії в історії національної педагогіки. 22 видатних українських педагоги : підруч. / А. М. Бойко, В. Д. Бардінова. – К. : Професіонал, 2004. – 576 с.
4. Сухомлинська О. В. Українська педагогіка в персоналіях : у 2-х книгах : навч. посіб. / О. В. Сухомлинська. – Кн. 1. X–XIX століття. – К. : Либідь, 2005. – 624 с.
5. Сухомлинська О. В. Українська педагогіка в персоналіях : у 2-х книгах : навч. посіб. / О. В. Сухомлинська. – Кн. 2. XX століття. – К. : Либідь, 2005. – 552 с.
6. Сараєва О. В. Педагогічна система В.Сухомлинського : навч.-метод. посіб. / О. В. Сараєва, В. Л. Федяєва. – Херсон, 2006. – 144 с.
7. Сухомлинський В. О. Методика виховання колективу / В. О. Сухомлинський. – К., 1971. – 96 с.
8. Сухомлинський В. О. Моя педагогічна система: [з неопублікованої Кн. „Педагогічна культура”] / В. О. Сухомлинський // Радянська школа. – 1988. – № 7. – С. 79–84.

Анотація

Л.І.Орехова

Традиції и новаторство педагогической системы В.Сухомлинского в профессиональной подготовке педагогов

В статье доказано, что ведущим звеном системы образования и воспитания является профессиональная подготовка педагогических кадров на уровне лучших отечественных и мировых приобретений. Расширение функции учителя в современном обществе, его роли и назначения, усложнения образовательных заданий, содержания и технологий подготовки педагогов, предопределяют повышение требований к личности учителя. Только на основе синтеза современных достижений педагогической теории и практики, переосмысления опыта прошлого, в частности, педагогического наследия В.О.Сухомлинского, можно создать ведущие принципы новой концепции педагогического образования.

Ключевые слова: профессиональная подготовка, личность учителя, педагогическая система, творческое наследие.

Summary

L.I.Orekhova

Traditions and Innovations of the Pedagogical System of V.O.Sukhomlyns'kyi in Professional Preparation of Teachers

The article proves, that the main elements of the system of education and up-bringing are the professional training of pedagogical specialists at the level of the best domestic and world achievement. Widening of the functions of teacher in the modern society, his role and setting, complication of educational tasks, maintenance and technologies of preparation of teachers predetermine the increase of requirements to personality of teacher. Only on the basis of synthesis of modern achievements of pedagogical theory and practice, revolution of experience of the past, in particular, pedagogical legacy of V.O.Sukhomlyns'kyi, is possible to create leading principles of new conception of pedagogical education.

Key words: professional preparation, personality of teacher, pedagogical system, creative inheritance.

Дата надходження статті:

„25” серпня 2011 р.